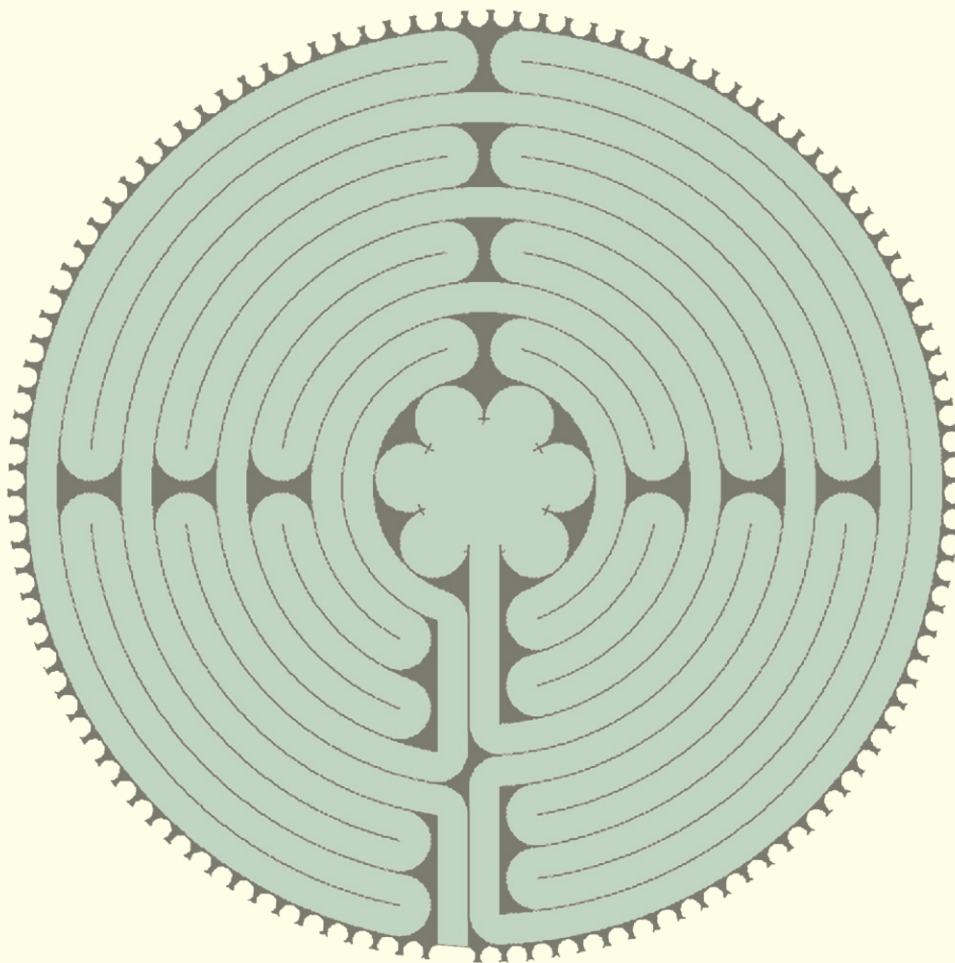

אופקים

תכנית המצטיינים של אוניברסיטת חיפה

מפגש הצגת פרויקט הגמר של תלמידי שנה ג'

יום שישי, כ"ב בסיון, תש"ע - 4.6.2010,

בין השעות 8:30 - 15:00, חדר 210 בבניין הרב-תכליתי

אוניברסיטת חיפה

על סדר היום

8:00 - 8:30 התכנסות

8:30 - 8:35 דברי פתיחה : פרופ' מינה עברון

8:35 - 10:40 מושב ראשון : יו"ר מאיה קולסקי

תום נבון, משבר הקיבוצים והמדיניות הכלכלית בישראל (1977-1989) (בהנחיית ד"ר יגאל וגנר, היסטוריה כללית).

יובל אופק, החינוך בישראל - באחריות המדינה או הסקטור הפרטי? (בהנחיית ד"ר נילי מארק, חינוך וכלכלה, אוניברסיטת תל-אביב).

חן בן-ארצי, סיפורו של מקום - תמורות ושינויים בשכונה כמשקפי גורלה והשתנותה של החברה הישראלית (בהנחיית ד"ר ארנון גולן, לימודי א"י).

ליאור ספיר, *Loyalty and the Public-Private Dichotomy* (בהנחיית ד"ר גל גרזון, מדע המדינה).

נועה זהבי, קהילות אוטופיסטיות ופרשנויות עכשוויות למושג אוטופיה (בהנחיית פרופ' אברהם שפירא, תולדות עם-ישראל ופילוסופיה יהודית, אוניברסיטת תל-אביב).

10:40 - 11:00 הפסקה

11:00 - 12:20 מושב שני : יו"ר ליאור ספיר

מאיה קולסקי, *Images of the First World War in the main British newspaper media between 1932 and 1946* (בהנחיית פרופ' סונדרה רובינשטיין, תקשורת).

עמרי אילת, המהפכה האמריקאית כתולדה של שינוי מהותי באימפריה הבריטית (בהנחיית ד"ר ערן שלו, היסטוריה כללית).

רפי הברון, השוואה בין תופעת היתמות בספרות היוקטוריאנית ובאנימה היפנית של לאחר מלחמת העולם השנייה (בהנחיית ד"ר שרה גלעד, אנגלית).

נעה אלחסיז, המרחב ודמות האשה בסיפוריה של אליס מונרו (בהנחיית ד"ר הדי שייט, ספרות עברית והשוואתית).

נועה טרוסקנוב, האם סלמנדרות מבחינות במוות היסטורי? השפעת סימנים למוות קודם של ראשנים על בחירת אתר השרצה אצל נקבות סלמנדרה (בהנחיית פרופ' ליאון בלאושטיין, ביולוגיה אבולוציונית וסביבתית).

12:20 - 12:40 הפסקה

12:40 - 15:00 מושב שלישי : יו"ר חן בן-ארצי

יהונתן גולדמן, שינויים במסורות אריגת שטיחים כראי לתהליכים פוליטיים וחברתיים בקוקוז במאתיים השנים האחרונות: איזור קרבך כמקרה מבחן (בהנחיית ד"ר ברנדה שפר, מדע המדינה).

מיכל הלפרין, פוריות מול מיניות : חליצת שד בהנקה כבבואה של שינוי חברתי בחברה הבדואית (בהנחיית פרופ' מרילין ספר, פסיכולוגיה ופרופ' עארף אבו-רביעה, אנתרופולוגיה, אוניברסיטת בן-גוריון).

מאיסאנה מוראני, תרומה ומכירה של תאי רבייה והשימוש בפונדקאות : המצב המשפטי בין הקיים לרצוי (בהנחיית ד"ר אמנון רייכמן, משפטים).

נדב וייסמן, יסודות עממיים וחלומיים באגדות מן הרומנטיקה הגרמנית (בהנחיית ד"ר רותי ראופמן, ספרות עברית והשוואתית).

דברי סיכום : מיכל הלפרין ויהונתן גולדמן

משבר הקיבוצים והמדיניות הכלכלית בישראל (1977-1989)

מאת: תום נבון. מנחה: ד"ר יגאל וגנר (היסטוריה כללית).

הסוציאליזם התפתח בישראל באופן ייחודי: מעבר להיותו תנועה חברתית-פוליטית, שמשמשת בכלים הסוציאליסטיים הקלאסיים – ארגוני עובדים ומפלגות פרלמנטאריות – מראשיתו התקיימו בתוכו גם תנועות התיישבות סוציאליסטיות גדולות ומשמעותיות: תנועות הקיבוצים והמושבים.

בסוף שנות ה-70 של המאה ה-20 החל במדינת ישראל מהפך כלכלי: מחברה וכלכלה בעלות מאפיינים סוציאליסטיים דומיננטיים, לעבר חברה שוק, מופרטת וליברלית מבחינה כלכלית. השינוי הזה בא לידי ביטוי בשלושה מישורים עיקריים:

- שינוי במדיניות הממשלה.
- החלשות הסתדרות העובדים ופירוק משק העובדים.
- משבר בקיבוצים ותחילת שינוי המאפיינים הסוציאליסטיים שלהם.

למשבר הקיבוצים היבטים שונים: בתרבות, בחינוך, בשיתוף, בפוליטיקה ועוד. במחקר אתמקד בהיבט הכלכלי של המשבר, מתוך השערה שיש לו השפעה מכרעת גם על התחומים האחרים. מטרת המחקר היא לבחון מהם הגורמים למשבר הכלכלי בקיבוצים, ומה משקלה של מדיניות הממשלה בין הגורמים הללו. לשם כך אדרש לשאלות: באיזה אופן השפיעו השינויים במדיניות הכלכלית של הממשלה על המשק הישראלי בכלל, ובתוכו על הקיבוצים? מהם מאפייני המשבר הכלכלי בקיבוצים? ואיך התמודדו התנועות הקיבוציות עם השינויים הללו ועם המשבר בתקופה האמורה?

המחקר משלב דיסציפלינות של היסטוריה, כלכלה, מדע המדינה וסוציולוגיה. שיטות המחקר העיקריות הן: מחקר ספרייתי, סקירת עיתונות, מחקר ארכיוני (בארכיוני התנועות הקיבוציות), ראיונות וניתוח נתונים כלכליים (מתוך דיווחים של התנועות הקיבוציות ופרסומי בנק ישראל והלמ"ס).

עד כה מסתמן כי לשינוי במדיניות הממשלה הייתה השפעה מכרעת על ההיבט הכלכלי של משבר הקיבוצים. עד סוף שנות ה-70 הקיבוצים צמחו כלכלית במידה משמעותית, בסיוע מדיניות אשראי מרחיבה של הממשלה. בשנת 1980 הגיע לשיאו ההון העצמי של הקיבוצים. בין 1980-1988 נמחק כל ההון העצמי הזה, בעיקר עקב גידול מהיר בחובות הקיבוצים, כתוצאה ממספר שינויים מרכזיים במדיניות האשראי של הממשלה:

1979 – ביטולה בפועל של תכנית "האשראי המרוכז לחקלאות" של משרד החקלאות.
1980 – ביטול "התכנית הכספית של חברת העובדים" ע"י שר האוצר – תכנית שאפשרה לחברת העובדים להשתמש במכשיריה הפיננסיים כמקור להשקעות במשק העובדים, ובכלל זה בקיבוצים.

1983 – הגבלת מדיניות האשראי של בנק הפועלים, בעקבות משבר מניות הבנקים.
1985 – "התכנית לייצוב המשק" של פרס-מודעי-ברונו, שהביאה לעלייה משמעותית בריבית הריאלית. עצמת השפעתם של השינויים הללו התגלתה מאוחר יחסית, בשל ההיפר-אינפלציה במחצית הראשונה של שנות ה-80, שהקשתה מאוד על מעקב אחר נתונים כלכליים. במחצית השנייה של העשור הסתבר שכתוצאה ממדיניות זו נקלעו אלפי חברות יצרניות בישראל למשבר ועמדו על סף קריסה. חלקם של החברות הקיבוציות במשבר זה לא היה גדול מחלקם באוכלוסייה, אך היו סיבות לכך שהמשבר בקיבוצים נעשה קריטי:

- הכלכלה הקיבוצית הייתה מגזר מוטה ייצור במיוחד.
- החברות הקיבוציות לא היו חברות בע"מ, כלומר אי אפשר לפטר את העובדים ולסגור את המפעל, כי העובדים הם חברי הקיבוץ.

לכן נאלצו הקיבוצים להיכנס למו"מ על הסדר פריסת ומחיקת חובות עם הבנקים בהתערבות הממשלה, שנחתם ב-1989. תנאי ההסדר היו מוקד למחלוקת במהלך שנות ה-90 והביאו לצורך בהסדר משלים (1996), אך גם לביקורת קשה על התנהלות הממשלה והבנקים שהביאה למשבר. עלתה טענה, ע"י גורמים בתנועות הקיבוציות ומחוצה להן, כי "הסדר הקיבוצים" היה למעשה "הסדר הבנקים", שלאחר התמוטטותם כתוצאה מהתנהלות שנמצאה פלילית, הממשלה הלאימה אותם והייתה מעוניינת למלא את קופותיהם לקראתם הפרטתם.

בסופו של דבר, נראה כי משבר הקיבוצים מהווה רק דוגמה אחת למהפכה שחלה בכלכלה הישראלית במהלך שנות ה-80: מהתערבות ממשלתית לשוק תחרותי, וממשק מוטה ייצור למשק מוטה פיננסיים.

החינוך בישראל – באחריות המדינה או הסקטור הפרטי?

מאת: יובל אופק. מנחה: ד"ר נילי מארק (החוגים לחינוך ולכלכלה, אוניברסיטת תל אביב).

בעשרות השנים האחרונות מיישמת מדינת ישראל מדיניות של העברת האחריות מהמדינה אל הסקטור הפרטי. מדיניות זו באה לידי ביטוי במישורים רבים. הן במגזר השירותים והן במגזר היצרני. בעבודתי אבחן האם ועד כמה באה לידי ביטוי מדיניות זו גם בתחום החינוך תוך התמקדות במדדים כלכליים:

- התפתחות חלוקת ההשקעה בחינוך בין הפרטי לציבורי
- התפתחות ההוצאה לתלמיד בישראל ובפרספקטיבה בינ"ל
- כיצד השתנו הישגי מערכת החינוך בפרספקטיבה בינ"ל

העבודה תתבסס על איסוף נתונים, בעיקר נתונים מהלמ"ס ומדיווחים שנתיים של ארגון ה-OECD. ניתוח התוצאות והדיון בהן יעשה תוך השוואה למחקרים אחרים בתחום.

הרהורים ראשוניים

כמעט אף אחד לא יחלוק על הקביעה כי החינוך חייב לעמוד בראש סדר העדיפויות. למרות זאת, עושה רושם שאיכשהו, החינוך כל פעם יורד ממקומו זה. העיסוק בחינוך מעלה שאלות מקדימות רבות – מהן מטרות החינוך? כיצד ניתן למדוד את החינוך ואיזו השפעה יש למערכות המדידה על תפקודה של מערכת החינוך? מה מקומו של החינוך הפרטי? מה השפעתו על החינוך הציבורי? ועוד.

סיפורו של מקום - תמורות ושינויים בשכונה כמשקפי גורלה והשתנותה של החברה הישראלית

מאת: חן בן-ארצי. מנחה: ד"ר ארנון גולן (לימודי א").

את פרויקט הגמר שלי בחרתי לכתוב על התמורות והשינויים שחלו בשכונת ילדתי מאז הקמתה ב-1948/9 ועד לימינו. השכונה תהווה מעין מראה של המדינה על התמורות שחלו בה מבחינה חברתית, כלכלית, ערכית ופיזית, במהלך שנות התפתחותן המקבילה.

במסגרת הפרויקט בכוונתי לבחון כיצד 'סיפור מקומי' עשוי להיות בבואה המשקפת סיפור

היסטורי כללי ואת 'סיפורה' של החברה כולה?

המחקר נשען על תת-דיסציפלינה בהיסטוריה ובגיאוגרפיה היסטורית - היסטוריה מקומית (Local History), תחום השייך למחקר ההיסטורי ועוסק במקומות ספציפיים ובוחן אותם מהיבטים חברתיים, כלכליים, תרבותיים ומרחביים-גיאוגרפיים. באמצעותו ניתן לבדוק כיצד ובאיזו מידה תמורות ומפנים אשר חלים במקום אחד יכולים לשקף את אלה החלים על החברה כולה באותה התקופה.

הפרויקט עוסק בשכונת ילדתי, שיכון ש"ר בנווה-שאנן בחיפה. השיכון הוקם בשנת 1949 על-ידי חברי ונהגי קואופרטיב ש"ר (אחד מכמה קואופרטיבים אשר פעלו בחיפה בשנות הארבעים ולימים התאחדו ל-אגד של היום). אופי השיכון היה חילוני אך סובלני, תושביו היו עולים ותיקים או צברים, חברי מפא"י, כולם אנשים עובדים - אפיון אשר מתאים למרבית האוכלוסייה של מדינת ישראל עם הקמתה.

שינויים רבים ותמורות שונות עברו על השיכון בשישים שנותיו -

עם השנים הרכב התושבים בשיכון השתנה והתפתח לכמה כיוונים. כיום השיכון מורכב מכמה מהתושבים המקוריים, אחדים מבני השיכון שבנו את ביתם בו (ובניהם הוריי), משפחות צעירות, משפחות דתיות וכמה מהבתים מושכרים לתלמידי הישיבה (נחלת הלויים) שהוקמה בשיכון. חלק מתושבי השיכון לחמו בשורות ההגנה והפלמ"ח ומאוחר יותר גם בשורות צה"ל וכמה מבני השיכון נפלו במלחמות ישראל. התושבים המקוריים היו רובם ככולם נהגי וחברי קואופרטיב ש"ר אך עם השנים השתנו עיסוקי התושבים ונעשו מגוונים יותר. בני השיכון גדלו להיות עורכי-דין, מהנדסים, סופרים ואנשי חינוך ואקדמיה. אופי הבנייה השתנה גם הוא. השיכון המקורי נבנה בצורה אחידה - הבתים נבנו בשני דגמים והחלקות חולקו בהגרלה בין החברים. כיום הבנייה מגוונת ולמעשה כל אחד רשאי לבנות כראות עיניו.

השינוי באופי התושבים, כניסת האוכלוסייה החרדית, אירועים מרכזיים בהיסטוריה של המדינה אותם חוו תושבי השיכון, ערכי לכידות חברתית ואינטימיות קהילתית שהוחלפו על-ידי אינדיבידואליזם והישגיות אישית - כולם מהווים שינויים ותמורות אשר נראה כי עברו על השיכון הקטן בנווה-שאנן יחד עם המדינה כולה.

Loyalty and the Public-Private Dichotomy

מאת: ליאור ספיר. המנחה: ד"ר גל גרוזן (מדעי המדינה).

האם הנחות המוצא של הפמיניזם של סוזן אוקין יכולות למצוא עיגון בהיגיון של התא המשפחתי? התיאוריות הליברליות בנויות על בסיס מוסר "חסר פניות", המתעלם באופן מכוון מאלמנטים של זהות, והמגדר בתוכם. ההיגיון של התא המשפחתי, והמרחב הפרטי בכלל, בנוי דווקא על מוסר מפלה מטבעו, המעניק יחס עדיף לבני משפחה על פני היחס הניתן למי שאינו בן משפחה. מן התזה של אוקין חסר נדבך מרכזי, המתייחס לשאלת הנאמנות, השיבותה ומקומה בתוך התא המשפחתי. זאת במיוחד לאור אחד מטיעוניה של אוקין, לפיו המשפחה היא מקור החיברות המוסרי הראשון. סוזן אוקין טוענת לחלות של הצדק בתוך המשפחה, בניגוד לדעתם של הוגים המאמינים כי המרחב הפרטי חסין לדרישות של צדק. אוקין רואה כיצד אי-שוויון בין גברים ונשים בבית, מתורגם לאי-שוויון מגדרי בחיים הציבוריים. אולם בעוד שקיימת דרישה מוסכמת ורחבה לשוויון בחיים הציבוריים, ישנה נטיה ממוסדת ומוכנת להתעלם ממה שמתרחש בין כותלי הבית. לכן, היא טוענת שהמרחב הפרטי הוא בהגדרה פוליטי, וצריך להיפתש ככזה.

אוקין טוענת שאותם שני קריטריונים לחלותו של מושג הצדק על מרחב מחיה מוגדר, קרי משאבים מוגבלים ואינטרסים מתנגשים, חלים גם בחיי המשפחה. בנוסף, היא מונה ארבעה טיעונים כדי למוטט את החומות שבין המרחב הפרטי למרחב הציבורי. ביניהם, הטיעון שכוחניות קיימת גם בתוך המשפחה, מופעלת על ידי הגבר כלפי האישה, והיא שיוצרת אי-שוויון בסיסי במעמד היחסי של בני הזוג. שנית, הספרה הפרטית היא פרי יצירתה של המדינה, ולכן מדיניות של "אי התערבות בספרה הפרטית" חסרת היגיון. שלישי, המשפחה היא מרחב פוליטי מחברת, או, כפי שהיא מכנה זאת, "בית ספר מוסרי ראשוני", שבו המגדר נלמד ומונצח. לבסוף, חלוקת נטל העבודה בתוך משק הבית יוצרת קשיים מעשיים ופסיכולוגיים על שילובן של נשים בחיים הציבוריים.

התזה של אוקין יוצאת מתוך הפמיניזם הליברלי, שכוחו הרטורי נובע, בין היתר, מכך ששואף ליישום עקבי של עקרונות הליברליזם עצמו. אם הליברליזם דורש יחס שווה לכל אדם באשר הוא אדם, ללא קשר למינו, אז לכאורה הליברליזם עצמו דורש את כל אותם הדברים שבהם אוקין ושותפיה תומכים. התיאוריות הליברליות הגדולות – תועלתנות, קנטיאניזם ו"צדק כהוגנות" של רולס – חולקות הנחת יסוד משותפת, הנחה של מוסר "חסר פניות" במתן יחס לאחר. אולם הנחה זו נראית בעייתית ביותר, דווקא כאשר היא מיושמת בתוך המשפחה, ששם אנשים זכאים ליחס שונה, ועדיף, על בני אדם אחרים. הביטוי המובהק ביותר של ההנחה הנגדית הזו היא הנאמנות, שכן נאמנות יוצרת ומאשררת את אותו הקשר המיוחד בין בני אדם. לכן, על פניו, נראה כי התיאוריות הליברליות מורכבות ממטריה השונה מזו המרכיבה את ההיגיון המשפחתי. כיצד משפיע הניגוד בין נאמנות למוסר הליברלי על טיעוניה של אוקין?

שני הקריטריונים לחלותו של הצדק, משאבים מוגבלים ואינטרסים מנוגדים, ממותנים בעקבות הדרישה לנאמנות, בעיקר משום שנאמנות קוראת להקרבה עצמית וויתור על האינטרס המנוגד לזה של בן או בת הזוג. אין בכך כדי לומר שדווקא האישה היא זו שמחויבת לוותר, אך בכל זאת הציפיה לממש אינטרס כלשהו ככל שהוא עולה נראית בלתי הולמת לחיי המשפחה. גם טיעוניה הנוספים של אוקין אינם חסינים מהקשיים שמציבה הדרישה לנאמנות. כך, למשל, באשר להשתתפות המדינה בעיצוב הספרה הפרטית בבד בבד עם הימנעותה מלהתערב בה. קיומה של נאמנות בתוך המשפחה אכן עשויה להקים דרישה להימנעות מהתערבות במקרים מסוימים. הטיעון הכי מעניין בהקשר זה נוגע למשפחה כאורגן מחברת, שהרי אם זה נכון, אז דווקא המשפחה היא זו שצריכה ללמד נאמנות וליצור הבחנה כלשהי בין הפרטי לציבורי. חלוקת המשאבים בתוך המשפחה, וביניהם משאב הזמן והפנאי, כפופים אף הם לרעיון הנאמנות. נאמנות הורית כלפי ילדם איננה מתיישבת בצורה נוחה עם קריאתה של אוקין להקמת מעונות יום קולקטיביים והפקדת עבודת גידול הילדים בידיהם.

קהילות אוטופיסטיות ופרשנויות עכשוויות למושג אוטופיה

מאת: נועה זהבי

מנחה: פרופ' אברהם שפירא (החוגים לתולדות עם ישראל ולפילוסופיה יהודית, אוניברסיטת תל אביב).

שאלת המחקר המרכזית היא: מהן המגמות והמטרות של קהילות אוטופיסטיות בישראל היום ומהן ההתאמות הרעיוניות ההכרחיות לדיון עכשווי במושג אוטופיה?

העבודה תתחלק לשני חלקים, הראשון דיון מושגי המציע סקירה של התפתחות הרעיון האוטופי והשימושים הספרותיים, פילוסופיים, חברתיים ופוליטיים שלו בחברה המערבית - והשני מבט סוציולוגי על קהילות בעלות מאפיינים או יסודות אוטופיסטיים בישראל היום.

הסקירה ההיסטורית/מושגית של האוטופיה יוצאת מהפוליטאה של אפלטון ומהאוטופיות הספרותיות של ראשית העת החדשה, אך עיקרה מבחינתי הוא בסקירת התהפוכות שעבר מושג זה במאה ה-19 ובמאה ה-20 (ועד להתייחסות של הרברט מרקוזה לנושא בספריו "קץ האוטופיה" ו"האדם החד מימדי"). השאלות המרכזיות בחלק זה של העבודה נוגעות לצרכים השונים המביאים ליצירת האוטופיות השונות, ומצד שני להשלכות הפוליטיות והחברתיות של פרשנויות שונות וסתירות פנימיות במושג אוטופיה לאורך השנים. מתוך סקירה של המקורות הראשוניים הרלוונטיים בספרות ובפילוסופיה החברתית (ושל ספרות רקע על התקופות השונות) יצירתי קו של התפתחות צרכים מרכזיים שעליהם מנסות האוטופיות להצביע ולהציע אלטרנטיבות. תחנות מרכזיות על קו זה הן: בריאות, חינוך, השכלה, משפט, תפיסה מעמדית, תעשייה, מערכות כלכליות, מערכות בירוקרטיות, המדינה כגוף והקפיטליזם (ניכור). מטרה נוספת של הדיון המושגי היא לפתוח מבט מקיף ואינטרדיסציפלינרי על מושג האוטופיה ולהרחיב את ההגדרה למושג זה עד כמה שאפשר, על מנת להבדיל בין אוטופיה כתכנית פעולה חברתית מפורטת (ולפעמים לא נגישה/ישימה) לבין אוטופיה במובן הרחב והמופשט ביותר שלה - כדחף מניע, כדמיון וכיסוד של חשיבה או של השקפה כללית (כפי שמופיעה אצל ארנסט בלוך והוגים נוספים). הבדלים אלה הם הבסיס העיקרי לסתירות ולשימוש פוליטי במושג אוטופיה וצמצומו, בעיקר מאז המרקסיזם וגם בימינו. השלב הסופי של הסקירה הספרותית מגדיר קריטריונים או מימדים נוספים שניתן לבחון על פיהם התארגנויות או קהילות בעלות מאפיינים אוטופיסטיים. מילות מפתח שכבר ברור לי שיהיו חלק מהמודל של המאפיינים האוטופיסטיים, מלבד נושא הצרכים, הן תיקון (בין אם תיקון אני, תיקון חברה או תיקון עולם) ושיתופיות (כמטרה או ככלי).

בחלק השני של העבודה אני מבקשת להסתכל על מגמות עכשוויות ועל צורות חיים וסוגי עשייה המתאימים למודל של חשיבה אוטופית כפי שגובש בדיון המושגי, תוך ניסיון להתאים את הדיון באוטופיה לצרכים ולאחרים עכשוויים שהתפתחו בשלושים השנים שמאז תיאור החברה הדכאנית של הרברט מרקוזה (כמו למשל קפיטליזם מתקדם וגלובליזציה של הכלכלה והתרבות, טכנולוגיות-על וטכנולוגיות יומיומיות, מהפכת המידע ועוד) וזיהוי הצרכים העכשוויים שעליהם עונות האוטופיות של ימינו. בחלק זה יילקחו בחשבון מגמות עולמיות עדכניות בעולם של קהילות השיתוף (עלייה מספרית, מעבר לשיתופיות חלקית, לאו דווקא כלכלית, דגש על מימוש עצמי, מעורבות בחברה על פני הסתגרות ועוד). בנוסף אנסה לשאול האם לחברה הישראלית/יהודית בימינו יש בסיס איתן יותר לעיסוק בסוגיות של שאיפה לאוטופיה חברתית, או לפחות נקודת מבט ייחודית על סוגיות אלה - על סמך ההיסטוריה הרחוקה והקרובה שלה. חלק זה של העבודה ישאב מפרסומים אקדמיים ומקורות מידע נוספים (ארגונים תנועות ועמותות, פרסומים בעיתונות). בנוסף, מתוך קהילות שייבחרו (על סמך התאמתן להגדרות שבוססו בחלק הראשון) אקיים מספר ראיונות עם מובילי קהילות, ראיונות שמטרתם ברור יהיה בזמן אמת למושגים של חשיבה אוטופית וסוגיות של הגדרה עצמית. את הקהילות אבחר מתוך שלושה-ארבעה סוגים של קהילות שיתוף חילוניות שמייצגות לדעתי את הזרמים המרכזיים כיום: קהילה חברתית/משימתית, קהילה רוחנית/דתית, קהילה אקולוגית/סביבתית, וקואופרטיב.

לקראת סוף העבודה תוביל תמונת המבט העכשווית ופתיחת הדיון במושג אוטופיה כפי שהוא נתפס בימינו לדיון מסכם שינסה להצביע על דרכים בהם ניתן למקסם את היעילות וההשפעה של החשיבה האוטופית על המציאות. דרך עידוד של דיאלקטיקה חדשה בין האוטופיה למציאות הקיימת (דיאלקטיקה שבסיסה בשימת דגש על האוטופיה במשמעות של יסודות חשיבה אוטופית או צרכים אוטופיים) ייתכן וניתן גם לקדם המשך הביסוס של דיאלקטיקה בריאה בין "שחרור החברה" ו"שחרור מהחברה", בין הרצון בשינוי מנגנונים לשינוי הצרכים.

Images of the First World War in the main British newspaper media between 1932 and 1946

By: **Maya Kolsky Yokey**. Advisor: **Prof. Sondra Rubenstein** (Communication).

It is a widely agreed upon fact that the First World War (hence WW1) was an unprecedented event that had longstanding impact in various domains: Military, diplomacy, culture and philosophy. Hundreds of books and thousands of essays had been written about it, as well as many representations in cinema, television, graphic art, prose and poetry.

However, as any other important historical event, its narrative was subjected to many revisions originating from academic research, popular culture and the mass media. We as Israelis are familiar with the art of narrative change. Our own national narrative had been changed several times during our brief history as a nation (as Nurit Gertz poignantly described in *Captive of a Dream - National Myths in Israeli Culture*¹), and this narrative shift was often used as a tool of propaganda and persuasion. For example, when the Likud first took power in 1977 it was due to Begin's insertion of the holocaust memory into his speeches, resulting in a shift of the public's image of itself and its national narratives - from Pioneer he turned into a victim. The use of historical events as tools of propaganda is a phenomenon that, in my opinion, goes well beyond the boundaries of Israeli culture and society, and is, in fact, a common tool of persuasion wherever and whenever an event in collective memory is subjected to re-interpretation

My thesis is that WWI was used as a tool of propaganda in regard to Fascism in the 1930's and 1940's, first to avoid conflict and strengthen the appeasement policy, and then to strengthen public support in the Second World War. During that period and in fact up until the end of the 20th century, the press was under heavy government supervision and influence. Thus, when examining the representations of WWI in the media during this period it is also, to a degree, an analysis of propaganda mechanisms.

In my analysis I have made several restrictions: a. I will only analyse the press, and only four major newspapers, chosen for their wide representation of political stances and their wide circulation and popularity: *The Times*, *The Manchester Guardian*, *The Daily Telegraph*, and the *Daily Express*. For most of them there are existing public-opinion polls conducted during the early 1940's, providing information as to circulation, readership and perceived public image; b. rather than an analysis of all possible references to WWI year round during the selected period (1932-1946), I have chosen to examine only the references appearing the day before, after and on Armistice Day in each year - the 9/10-12/13 of November²; and c. I only referred to certain aspects of the commemoration process, such as the image of the troops and fighting conditions, representation of the Germans and Russians, and the reason and justification (if there is any) to the war. Preliminary analysis of the data does not yet enable affirmation or refutation of the research hypothesis.

¹ שבויה בחלומה: מיתוסים בתרבות הישראלית, הוצאת עם עובד, 1995

² Since I only reviewed the daily press the dates under scrutiny shifted every few years, when Armistice Day or the preceding or following day were on a Sunday.

המהפכה האמריקאית כתולדה של שינוי מהותי באימפריה הבריטית

מאת: עמרי אילת. מנחה: ד"ר ערן שלו (היסטוריה כללית).

טיעוני העיקרי הוא, כי שינוי מבני ואידיאולוגי בהגדרת האימפריה הבריטית הראשונה גרם לתהליך, אותו אפרט, שהוביל לעצמאותן של הקולוניות הבריטיות באמריקה. האימפריה הפכה מאיגוד רופף של קהילות פרוטסטנטיות לגדות האוקיינוס האטלנטי לאימפריה ריכוזית שנשלטה בצורה ישירה יותר להלכה ולמעשה מלונדון. האימפריה הבריטית הראשונה לא קרסה לאחר עצמאותן של הקולוניות, אלא היא השתנתה בצורה שלא אפשרה את הכפפתן למבנה החדש. לשם ביסוס טיעון זה אנתח את התהליך שהביא לעצמאותה של אמריקה, את תנאי השליטה שהשתנו, ואת הניסיון הקולוניאלי שהתפתח בצורה שונה מזה הבריטי לכדי יצירת עם חדש ושונה.

1. הויכוח בין הפרלמנט הבריטי לקולוניות נולד כויכוח על הריבונות. משמעות משבר חוק הבול מ-1765 היא לא פיננסית אלא ריבונית. ניהול ישיר של הסובייקטים הקולוניאליים על ידי הפרלמנט הבריטי היה חסר תקדים, וייתר למעשה את תפקיד האסיפות הקולוניאליות, אשר בשלב זה היו הכוח המוביל בקולוניות (ולא מושלי הכתר). חוק הבול ואחריו חוקי טאוונסנד באו לא במטרה לכסות את החוב הלאומי חסר התקדים של ממשלת בריטניה גרידא, אלא להכפיף את הקולוניות ללונדון בצורה שתהדק את אחיזתה. הנחת היסוד הבריטית היתה כי הקולוניות הן מורדות מלכתחילה, וכי הריבונות הבריטית באמריקה נמצאת בסכנה עקב כך.
2. במשך המאה השמונה עשרה התפתחו הקולוניות בצורה, שהפכה אותן לעצמאיות הלכה למעשה כשפרץ המשבר עם בריטניה. גידול אוכלוסין של יותר מפי עשרה במשך פחות ממאה שנה, גידול כלכלי וריבוד חברתי בלתי תלוי בארץ האם היו גורמים לכך. מרכז הכובד נטה בהדרגה מהמושלים אל האסיפות ובאמצע המאה השמונה עשרה הן היו ריבוניות הלכה למעשה. התפיסה של האימפריה הבריטית כשותפות (גם אם לא שווה) של קהילות פרוטסטנטיות שמה שמאגדן הוא הנאמנות לכתר היתה תולדה של ניסיון אך גם של פעילות אידיאולוגית ענפה בכל האימפריה. עד שלבים מאוד מאוחרים במשבר היוו הקולוניות דווקא את הצד השמרן בויכוח, בעוד כוחות השינוי הגיעו מצד הפרלמנט הבריטי.
3. המחצית הראשונה של המאה השמונה עשרה, בה התפתחו הקולוניות למצבן ערב המשבר, בו היו אסיפות הנבחרים למעשה ריבוניות, היתה גם התקופה בה הפך בהדרגה הפרלמנט הבריטי לריבון למעשה בבריטניה. כשם שראוי לשאול מדוע מרדו הקולוניות, ראוי לשאול מדוע השתמשה בריטניה בכוח כלפיהן. צרכיה הכלכליים של בריטניה השתנו במהלך המאה השמונה עשרה עקב גידול אוכלוסין מואץ בצורה שהפכה אותה לתלויה יותר בקולוניות. בנוסף לכך, המלחמות עם צרפת וספרד הותירו חובות גדולים והביאו לידי כיבושים שכללו אוכלוסיות גדולות שאינן פרוטסטנטיות או אינן נוצריות באימפריה. כאן אטען כי צרכים אלה הביאו למחשבה מחודשת על מהותה של האימפריה שהביאה לשינוי מהותי ואופייה, כאמור בפרק הקודם. היעדר ההצלחה בכך באמריקה הביאה לשימוש בכוח. השימוש בכוח הפך את הפולמוס למרד ומאוחר יותר למהפכה.
4. העימות בין בריטניה לקולוניות היה עימות אידיאולוגי, משום שהאימפריה הבריטית הוגדרה על בסיס אידיאולוגי. הטיעונים המוסריים אותם העלה כל צד לא היו כסות אידיאולוגית לויכוח על השליטה, אלא ביטוי של תפיסות פוליטיות ומוסריות שונות שנבעו מהניסיון האנגלי באיים הבריטיים ובקולוניות. היעדר חפיפה בין קווי העימות הגיאוגרפיים לאלה האידיאולוגיים תתמוך בכך. כפי שהיו באמריקה לויאליסטים אשר תמכו בבריטניה גם במלחמת העצמאות, וגורשו מארצות הברית בשל כך, ניתן היה למצוא אופוזיציה בריטית למהלכי הפרלמנט מטעמים שונים. השימוש בכוח כלפי הקולוניות התפרש בעיני יושביהן ככתם מוסרי, שהיה תולדה של קשירת קשר לשעבדן, והפך את הפולמוס בהדרגה למרד ויותר מאוחר למהפכה.

השוואה בין תופעת היתמות בספרות הויקטוריאנית ובאנימה היפנית של לאחר מלחמת העולם השנייה

מאת: רפי הברון. מנחה: ד"ר שרה גלעד (אנגלית).

במסגרת מחקר זה אבדוק כיצד מאפיינים חברתיים בתקופה לא יציבה עזרו ליצור נורמה של יתמות בספרות הויקטוריאנית ובאנימה היפנית.

אציג ראשית השוואה בין שתי החברות הללו ומה משותף להן. כמו כן אשווה בין שתי צורות הסיפור החדשות אשר צפו וצברו פופולאריות כל אחת בתקופתה וכיצד הן מהוות מראה לתרבות בה נוצרו, באמצעות התוכן שלהן וכפי שמעידה הפופולאריות שלהן.

במהלך המחקר אנתח את הרומן הויקטוריאני דיוויד קופרפילד באמצעות קריאה ביקורתית. הספר ישמש כדוגמה מרכזית להבנת אותה נורמה של שימוש בדמות יתומה בחברה הויקטוריאנית. הניתוח ייעשה תוך התייחסות לדמויות השונות בסיפור, הבנת הפונקציה שלהן כיתומים בסיפור ובדיקת השפעת היתמות על תפיסת העולם שלהם ותפיסת הספר אותם. במקביל אנתח את סדרת האנימה Neon Genesis Evangelion באופן דומה. הסדרה מציגה עולם פוסט אפוקליפטי שבו אין האדם מסוגל להתמודד עם היותו לבדו אך גם לא מסוגל להתמודד עם אנשים אחרים. גם כאן בדומה לספרות הויקטוריאנית הדמויות הראשיות כולן יתומות והמחקר יבדוק כיצד עובדה זו משפיעה על תפיסת העולם שלהם ותפיסת העלילה אותם.

נראה שדמות היתום ניתנת להזדהות רבה יותר מיסודה. השימוש ביתמות מצביע לא רק על חסך חברתי, אלא גם על צורך בסיסי בדמות אשר מכילה אובדן וטראומה כחלק מהווייתה. הדרך שבה דמות שכזו מתמודדת עם אתגרי חייה מהווה תמונת מיקרו למאקרו החברתי של התמודדות עם כל סוג של חסך. המספר הרב של דמויות יתומות בנוסף לדמות הראשית נועד לצורך חזרה והשוואה. במהלך החזרות בשימוש בדמויות בעלות רקע בעל חסך דומה אנחנו מנתחים באופן אוטומאטי את השונה והדומה ביניהן ובכך מבינים באופן רחב יותר את ייחוד הדמות ומשמעותה.

דיוויד קופרפילד חסר אב ולכן את נורמות ההתנהגות שאמורות להיות לו כמבוגר הוא שואב מדוגמאות אחרות בסביבתו ומהשוואה אל יתומים אחרים. כמו כן החברה הויקטוריאנית עוברת שינוי בהרכבה המעמדי והדוגמה לדפוס התנהגות רצוי משתנה מאריסטוקרטי לזה של מעמד הביניים. הצורך ליצור נורמות התנהגותיות חדשות וההרדה מהשינוי מהדהדים בספרות.

שינג'י היקארי חסר אם ולכן חסרה לו היכולת הבסיסית להתחבר לבני אדם אחרים. אביו מתייחס אליו ואל האחרים כחפצים ואינו יודע כיצד ליצור איתם מערכות יחסים. יתומים שונים מתייחסים לטראומה שלהם באופן שונה, מוחצנות לעומת מופנמות, הצורך להוכיח ערך עצמי ועוד. הסדרה הנדונה אינה מהיצירות המכוננות של צורת הבידור הזו, אבל היא מתיימרת להיות ניתוח פסיכולוגי ופילוסופי של האדם והיא אחת הסדרות שבה היתמות הינה מאפיין מרכזי של הדמויות ולא רק תוצר לוואי של נפוצות התופעה. לקראת ולאחר מלחמת העולם השנייה יפן עברה שינויים חברתיים רבים. בוטלו המעמדות החברתיים, צורת הממשל השתנתה ובדומה לתקופה הויקטוריאנית מעמד הביניים גדל וכן גם אוכלוסיית הערים. מבחינה חברתית יפן ראתה את הכישלון של דרך חברתית חדשה זו, עם ההפסד במלחמת העולם השנייה. צורה חדשה של נורמה חברתית הופיעה בדמות החינוך לקונפורמיות והשקעה תעשייתית אך גם היא נכשלה בשנות ה-90 עם התנפצות הבועה הכלכלית. אי היציבות מהדהדת באנימה שהפכה לצורת הביטוי העיקרית של התרבות הפופולארית במדיה ולייצוא התרבות היפנית העיקרי.

הצורך התמידי בהגדרה עצמית יוצרת בתרבויות אלו את הרצון ליצור אדם חדש. אדם זה נולד עם חסך היתמות ובכך מצביע על ניתוק מובנה? מהעבר והמסורת. גם אם התופעה נהפכה לנורמה, כל עוד יש יצירות פופולאריות שמדגישות את מקום האדם בחברה ומשתמשות בדמות היתום זהו סמן לכך שהעתיד בלתי יציב והעבר מנותק.

המרחב ודמות האשה בסיפוריה של אליס מונרו

מאת: נעה אלחסידי. מנחה: ד"ר הדי שייט (ספרות עברית והשוואתית).

המודל מרחב-גוף-נפש הינו מודל תיאורטי פמיניסטי לתיאור ייצוגה של הדמות הנשית בספרות גברית, למודל זה נמצאו ראיות לאורך השנים במגוון יצירות ספרותיות אשר נכתבו על ידי גברים. עיקרו של המודל הוא קשר סטריאוטיפי בין המרחב בו נמצאת האשה למצבה הנפשי והגופני. דמות האשה המעוצבת באמצעות מודל זה מאופיינת כפסיבית, לא יציבה, לא רציונאלית, מפוצלת ל"אשה מלאך" ו"אשה מפלצת" ועוד.

אחת מהנחות היסוד של המודל היא שמרכיביו ויחסי הגומלין ביניהם חדרו ליצירותיהן של נשים כותבות בדרכים מגוונות. מכאן, הצורה בה נשים בוחרות במודע ושלא במודע להכניס את הסטריאוטיפים הללו לכתיבתן משקפת דרכי התמודדות מגוונות עם סטריאוטיפים אלה - באופן כללי מדובר על אימוץ לא ביקורתי, שימוש מתוחכם או דחייה מוחלטת.

הסופרת הקנדית אליס מונרו היא אחת מכותבות הסיפורים הקצרים הידועות והמוערכות של זמננו. בסיפוריה, מונרו כותבת על נשים בכל הגילאים ובמצבי חיים שונים: נשים מתבגרות המחפשות את זהותן, נשים הנמצאות בנקודות של מפנה או משבר ונשים מיואשות החשות תקועות במציאות לא מספקת. מרחבי ילדותה של מונרו, המרחבים של דרום מערב אונטריו, הם חלק מרכזי בפרוזה שלה והיא עושה בהם שימוש פואטי מגוון לשם עיצוב דמויות הנשים בסיפוריה.

מטרת המחקר היא לבדוק את דרכי עיצוב המרחב ביצירותיה של מונרו ומתוך כך את דרך ההתמודדות הייחודית שלה עם מודל מרחב-גוף-נפש ואת תנודותיה של התמודדות זו לאורך שנות כתיבתה. הניתוח יתייחס לארבע שאלות עיקריות:

1. כיצד מונרו מעצבת את המרחב ביצירותיה ולאילו מטרות הוא משמש אותה?
2. כיצד המרכיבים הסטריאוטיפיים של מודל מרחב-גוף-נפש חדרו לכתיבתה של מונרו?
3. מהן דרכי ההתמודדות של מונרו עם סטריאוטיפים אלה?
4. האם חלו שינויים לאורך השנים בכתיבתה של מונרו, בהקשר של המודל, ובאיזה אופן הם באים לידי ביטוי?

המחקר יתבסס על ארבעה סיפורים, סיפור מייצג לכל עשור בכתיבתה, החל משנות ה-70 ועד ימנו, תוך בדיקת הקשר בין המרחב בו נמצאת האשה בספור למצבה הנפשי והפיזי ואת התפתחותיותו של קשר זה לאורך השנים. במחקר אשתמש בתיאוריות פסיכולוגיות הנוגעות למרחב נפשי ולסוגיית גוף-נפש ובתיאוריות ספרותיות הנוגעות למגדר ולמרחב טקסטואלי.

האם סלמנדרות מבחינות במוות היסטורי? השפעת סימנים למוות קודם של ראשנים על בחירת אתר השרצה אצל נקבות סלמנדרה

מאת: נועה טרוסקנוב. מנחה: פרופ' ליאון בלאושייין (החוג לביולוגיה אבולוציונית וסביבתית).

ברכות חורף מהוות בית גידול עבור מספר גדול של אורגניזמים. כיוון שמטבע הדברים מדובר בבית גידול ארעי, אכלוס של בריכה כזו מתבצע ברובו על ידי אורגניזמים שמגיעים מבחוץ להטיל את ביציהם (דוגמת יתושים, שפיריות, דו חיים שונים וכו') או להשריץ צאצאים (סלמנדרות). הצאצאים גדלים ומתפתחים בבריכה עד הגעתם למטמורפוזה בעקבותיה הם יוצאים מהמים. בעבר, ההנחה המקובלת במחקר הייתה שבחירת אתר ההטלה/השרצה היא אקראית, או שקיימת נאמנות לאתר קבוע. עם זאת, במחקרים שהתבצעו בשנים האחרונות גילו חוקרים יכולת בחירה אקטיבית ומורכבת אצל מינים רבים, המבוססת בין השאר על הערכת האם את איכות האתר. במצב זה, האם יכולה לבחור את הבריכה בה תשריץ או תטיל בהתאם לקריטריונים שונים, במטרה להבטיח תנאים מיטביים עבור צאצאיה. בין הקריטריונים הללו ניתן למנות נוכחות טורפים, תחרות צפויה על משאבים, מורכבות מבנית של הבריכה, סיכוייה של בריכה להחזיק מים לאורך החורף ועוד. מבחינה אבולוציונית, תהיה העדפה על ידי ברירה טבעית לשושלות המקיימות יכולת בחירה כזו, שכן שיעור ההישרדות היחסי של צאצאיהן צפוי להיות גבוה יותר.

הכרמל והגליל הינם אזורים שמתאפיינים באקלים ים תיכוני, במסגרתו הגשמים אינם צפויים, וכתוצאה מכך בריכות עונתיות רבות מתמלאות ומתרוקנות במהלך החורף. בבריכות אלה קורה לא אחת שלאחר הגשמים הראשונים מגיעה תקופת יובש ארוכה המעמידה בסכנה את קיומה של הבריכה כבית גידול מימי, וכן את חייהם של שוכניה, ביניהם גם ראשני סלמנדרה שטרם הגיעו למטמורפוזה. אחד הסימנים האפשריים ליכולת נמוכה של הבריכה להחזיק מים לאורך זמן, הוא נוכחות של ראשנים ממחזור קודם של הבריכה שלא הצליחו להגיע למטמורפוזה טרם התייבשותה והתייבשו בעצמם כתוצאה מכך. בפרויקט המחקר התמקדתי בבחירת אתר השרצה של נקבות סלמנדרה בתגובה לסיגנל כימי אפשרי כתוצאה ממוות קודם שכזה, שיכול להעיד על סיכוי גבוה להתייבשות עתידית של הבריכה. מדובר בהיבט שטרם נחקר בעבר של מנגנונים המעורבים בבחירת אתר השרצה.

שאלת המחקר נבדקה בעזרת ניסוי השרצה במסגרתו ניתנה לנקבות אפשרות לבחור בין גיגיות עם סיגנל כימי לגיגיות ביקורת. הניסוי נערך על קבוצה של עשרים ושמונה נקבות שנאספו באתרים שונים בכרמל ובגליל (עין חיק, עין אל בלד, חירבת סומק, עין אלון, בריכה עונתית ליד פיין קלאב ובריכות סמוך לכאוכב). יש לציין כי בשלב זה של המחקר אין עדיין תוצאות מובהקות, אם בגלל שבקרב הנקבות שנכללו במחקר לא ניתן להצביע על מגמה ברורה או בגלל מיעוט ההשרצות בעונה שנבדקה.

שינויים במסורות אריגת שטיחים כראי לתהליכים פוליטיים וחברתיים בקווקז במאתיים השנים האחרונות: איזור קרבאך כמקרה מבחן

מאת: יהונתן גולדמן. מנחה: ד"ר ברנדה שפר (מדעי המדינה).

כיצד משתקפת היסטוריה גיאופוליטית וחברתית באריגת שטיחים? איך משפיעה לאומיות על אריגה ועל מקומה בחברה? ומה הקשר בין אומנות אתנית וקומוניזם? מחקר זה מציג את התמורות שחלו באריגת השטיחים בקווקז במאתיים השנים האחרונות כראי לתהליכים פוליטיים וחברתיים באזור. המחקר מתבסס על סקירת היסטוריה פוליטית של הקווקז בכלל ושל איזור קרבאך בפרט, בחינת שינויים באריגת שטיחים ובספרות העוסקת בשטיחים וניתוח השוואתי של שני התהליכים. המחקר מציג שתי נקודות מבט שונות: אחת אמנותית/טכנית והשנייה היסטוריוגרפית. הוא מראה כיצד שינויים באופי השטיחים ובאופן בו הם מוצגים בספרות משקפים מגמות פוליטיות וחברתיות מרכזיות באזור. תוצאות ראשוניות של המחקר יוצגו על ידי דיון בשלוש שאלות:

1. מה קרה לשטיחים בראשית המאה העשרים? שטיחי המאה ה-19 הם נושאם של ספרים רבים, מוצגים במוזיאונים וממלאים אוספים בכל העולם. לעומתם, שטיחי המאה העשרים (מ-1920 והלאה) נעדרים כמעט לגמרי מכל אלה. חוסר העניין בשטיחים שיוצרו מתחילת המאה העשרים ואילך הוא תוצאה של מודרניזציה וסובייטיזציה של הקווקז. יישום כלכלי וחברתי של עקרונות קומוניסטיים, בשילוב עם תהליכי תעושה, הביא לפירוק של המבנים המסורתיים. כתוצאה מכך איבדה האריגה את מקומה המסורתי ובעקבות זאת גם את ערכה האומנותי.

2. מי ארג את שטיחי קרבאך? שטיחים קווקזים מחולקים לקבוצות לפי סגנונם, כל קבוצה מאפיינת איזור אחר בקווקז. המוכרים בין אזורים אלה הם: שירוו, קזק, טליש, דג'זטן, קובה וקרבאך. בקרבך חיו במאה ה-19 בני שלוש קבוצות אתניות עיקריות: ארמנים, אזרביז'אנים וכורדים. המאפיינים האמנותיים של שטיחי קרבאך אינם מאפשרים זיהוי אתני של האורגים. מאפיינים אלה מצביעים על מציאות אתנית מעורבת, מגוון תרבותי והעדר "גבולות אתניים".

3. שטיחים "ארמניים" או שטיחים "אזרבייג'ניים"? במהלך שנות השמונים של המאה העשרים הופיעו בספרות השטיחים המושגים "ארמני" ו"אזרביז'אני" שמות המקנים לשטיחים שנארגו בקווקז במאה ה-19 זיהוי אתני. שני הזיהויים השונים התפתחו לעימות בדבר הזהות האתנית של אורגי השטיחים. עימות זה הוא ביטוי לעלייתה של הלאומיות כאידיאולוגיה חלופית לקומוניזם בשנות השמונים בקווקז והוא דוגמה לשימוש שנעשה ב"היסטוריה" תרבותית ככלי בבניית לאומיות.

מחקר זה תורם נקודת מבט חדשה לחקר ההיסטוריה הפוליטית של הקווקז כמו גם לחקר השטיחים הקווקזים. הוא מראה כיצד תהליכים גיאופוליטיים ושינויים בתפיסות של זהות אתנית, לאומית וטריטוריאלית, משפיעים על אמנות מקומית מסורתית, וכיצד אמנות זו מגויסת כדי להצדיק היסטוריוגרפיה לאומית.

פוריות מול מיניות: חליצת שד בהנקה כבבואה של שינוי חברתי בחברה הבדואית

מאת: מיכל הלפרין. מנחים: פרופ' מרלין ספר (פסיכולוגיה, אוניברסיטת חיפה) ופרופ' עארף אבו רביעה (אנתרופולוגיה, אוניברסיטת בן גוריון).

מהן הקונטציות של שד מניק בקרב נשים בדואיות? האם וכיצד תפיסת הגוף משתנה בהתאם למרחב בו אישה נמצאת? האם בהכרח ישנה סתירה בין מיניות לפוריות?

המחקר הפסיכולוגי העוסק בהנקה מעמיד במרכז את השאלה כיצד נשים מתמרנות בין המשמעויות המיניות של השד להיותו איבר המשמש להזנת התינוק בעת הנקה. ההשלכות הפסיכולוגיות של הקונטציות המיניות הקיימות לשד הנשי משפיעות על ההחלטה על עצם ההנקה, על ההנקה בציבור וגורמות דאגה ומבוכה בקשר לצורת הגוף ומיניותו.

תפיסת השד כאובייקט מיני בראש ובראשונה בתרבויות מסוימות משפיעה על האופן בו נשים תופסות את גופן בעת ההנקה ומעוררת קשיים לגבי ההתנהלות בחברה.

בספרות אודות נשים בדואיות מוזכר, לעיתים רחוקות בלבד, כי שדיים בחברה הבדואית נחשבים לאבר ארוטי, אולם שדיים מניקים עוברים דה-ארוטיזציה, מה שמאפשר לנשים להניק מול גברים שאסורים עליהן מינית לפי המנהג וההלכה המוסלמית.

המחקר מפגיש בין תיאוריות ומחקרים שנעשו בתחום הפסיכולוגיה לגוף הידע הקיים באנתרופולוגיה אודות הנשים הבדואיות ובוחרן האם וכיצד כל אלו מתבטאים בתפיסותיהן של נשים בדואיות אודות חליצת השד.

אוכלוסיית המחקר מורכבת מנשים בדואיות מרקע מגוון של שנות לימוד והשכלה, ברמות דתיות שונות וממקומות ישוב שונים בנגב (כפרים לא מוכרים ועיירות). למשתתפות נערך ראיון חצי מובנה והועבר שאלון בו נבדקה נכונותה של האישה להניק במקומות מגוונים ובפני אנשים שונים וכן תפיסות אודות מיניות ויחס כלפי הנקה.

התמונה המתקבלת עד עתה היא כי תופעה זו, בה נשים מרגישות בנוח לחלוץ שדיהן בעת הנקה מול גברים, הייתה קיימת בעבר בצורה שכיחה יותר ואילו כיום הולכת ונעלמת.

טענת המחקר היא כי אותו שינוי בתפיסת הגוף והמיניות משקף שינויים רחבים יותר בחברה הבדואית. בשורש היחס כלפי הנקה ניתן למצוא התנגשות בין תפיסות ומנהגים מסורתיים לדת הצוברת כוח בחברה הבדואית, להבחין בהשפעת האורבניזציה על התנהלות הגוף הנשי במרחב הבדואי ולראות השפעות של השכלה וחשיפה לקונטציות מערביות ע"י המדיה על תפיסת הגוף.

מהממצאים עד כה נראה כי היחס כלפי השדיים המניקים יכול לא רק להוות אינדיקציה לשינויים חברתיים רחבים יותר, אלא גם להציג תפיסת מיניות שונה בה הסתירה הקיימת בחברה המערבית בין היבטים מזינים של השד לאלו המיניים לובשת פנים אחרים בהם לאו דווקא קיים קונפליקט בין השניים.

תרומה ומכירה של תאי רבייה והשימוש בפונדקאות: המצב המשפטי בין הקיים לרצוי

מאת: מאיסאנה מוראני. מנחה: ד"ר אמנון רייכמן (הפקולטה למשפטים).

מטרת המחקר היא לבחון מהו הדין הקיים לגבי תרומה ומכירה של תאי רבייה ולגבי השימוש בפונדקאות ולהציע הסדר משפטי חלופי תוך התייחסות אל המשפט המשווה וגישות מוסריות שונות. ראשיתו בסקירת והסברת הרקע הביולוגי-הרפואי הדרוש להליכים של שאיבת ביציות והשתלתן ברחם הפונדקאית ואת הסיכונים שהתורמת והפונדקאית לוקחות על עצמן. בהמשך, יוצג וייבחן הדין הישראלי החל על תרומת תאי רבייה ועל פונדקאות, תוך ניסיון לעמוד על מידת התאמתו למציאות שבה אנחנו חיים כיום ועל הבעיות שהוא מעלה מבחינת אי התאמתו לדרישות החברה ולהתפתחות הטכנולוגית. לבסוף, יבחן הנושא מנקודת ראות של תפיסות מוסריות, פילוסופיות ודתיות שונות וכן ינתחו ההסדרים המשפטיים הקיימים במדינות אחרות בעולם במטרה להציע הסדר משפטי חדש שמשגי איזון ראוי בין האינטרסים השונים, מטפל בבעיות שיש בהסדר הקיים ומנסה להתמודד עם ההתפתחויות הטכנולוגיות החדשות בתחום והבעיות שהן מעוררות.

כיום הנושא של נטילת ביציות מוסדר בתקנות בריאות העם (הפריה חוץ גופנית) התשמ"ז-1987 המאפשרות ליטול ביציות רק מאישה הנמצאת בטיפול פוריות ושנטילת הביציות תקדם את הטיפול בה (תקנה 4). הנושא של פונדקאות מוסדר בחוק הסכמים לנשיאת עוברים (אישור הסכם ומעמד הילוד) התשנ"ו-1996. החוק מאפשר התקשרות בין הורים מיועדים, איש ואישה שהם בני זוג, לאם נושאת לשם הולדת ילד. כמו שאפשר לראות ההסדר הקיים מאפשר נטילת ביציות מאישה שהיא בעצמה עוברת טיפולי פוריות ומאפשר שימוש בפונדקאות רק לזוג הטרוסקסואלי. ההסדר משאיר קבוצות שונות באוכלוסייה ללא אפשרות לקבל תרומת ביציות וללא אפשרות להשתמש בפונדקאות: זוגות הומוסקסואלים, נשים שרוצות להיות אמהות חד הוריות (גברים שורצים להיות אבות חד הוריים), בני זוג שצריכים תרומת ביציות לשם הפונדקאות. הסדר זה גרם להתפתחותו של ענף "מסחרי" חדש של "ייצור תינוקות"; יש כיום בארץ, ואני מניחה שגם במקומות אחרים בעולם, סוכנויות תיווך ש"עוזרות", לאנשים המתקשים לעשות כן, "ליצור" ילד. בשלב ראשון הסוכנויות מתווכות בין הפונה לבין תורם תאי רבייה מתאים, בין אם הפונה לוקח חלק אקטיבי בבחירה (בוחר ממאגר ממוחשב של תורמים לפי התכונות שלהם, שיטה הנהוגה בארה"ב בעיקר) בין אם לאו (מספקים לו תאי רבייה "עלומי שם", פרקטיקה הנהוגה בעיקר במזרח אירופה). בשלב שני עורכים את ההפריה ומשתילים את הביצית המופרית באם פונדקאית. רוב הפונדקאיות הן ממדינות העולם השלישי, בעיקר הודו, וזאת מטעמי חיסכון בעלויות. הפונדקאיות בדרך כלל עוברות להוסטל "רפואי" בו הן מתגוררות מתחילת ההכנות ועד הלידה, כדי להשיג עליהן ולוודא שהן לא מסכנות את העוברים חס וחלילה. בסוף ההליך, הן מקבלות את התשלום המובטח (כנראה הסיכוי היחיד שלהן לקנות בית) והפונה המאושר בא לאסוף את התינוק שנולד.

לאור כמיהתן הרבה של הקבוצות המנויות לעיל לילד ומתוך אמונה בזכותו של כל אדם להורות אני רוצה להציע הסדר משפטי חדש שיאפשר ליותר אנשים לממש את זכותם להורות. הסתכלות ריאליסטית על המציאות שלנו שכנעה אותי שסחר בביציות ובפונדקאות ימשיך להתקיים ועל כן עדיף הסדר חדש שיקל על תרומת הביציות, גם אם בתמורה מסוימת, וינגיש את הליך הפונדקאות ליותר קבוצות באוכלוסייה תוך מתן תנאים נאותים ותמיכה, נפשית וכספית, לנוגעים בדבר.

אך מנגד חשוב מאוד לשים גבולות להסדר זה בצורה שתמנע את המסחור של ההליך והפיכתו לקו ייצור של תינוקות. המחקר יתמודד עם האבחנות השונות וינסה להגדיר את הקריטריונים שעל פיהם תקבע זכותם של הפונים לפנות לפונדקאות. בין היתר אפשר לחשוב על: סיבת הפנייה (האם הפנייה הינה עקב בעיות רפואיות? עקב הצורך בהתערבות של צד ג' להשגת הריון? מטעמי נוחות?), גיל הפונה (האם יש לאפשר לכל אדם להביא ילד לעולם? או שיש להגביל את השימוש בטכנולוגיה זו רק לאנשים בטווח גילאים מסוים?), מצבו המשפחתי (האם יש לאפשר לרווקים להשתמש בפונדקאות?). כמו כן, חשוב לשרטט את הגבולות באופן שלא יאפשר להשתמש בהליך לשם מטרות נוספות שהמדע מאפשר כיום (הנדסה גנטית של עוברים, שיבוט) ושלא נבחנו לעומק ולא התכוונו לאפשרן במסגרת הסדר זה.

יסודות עממיים וחלומיים באגדות מן הרומנטיקה הגרמנית

מאת: נדב וייסמן מנחה: ד"ר רות ראופמן (ספרות עברים והשוואתית).

המחקר יעסוק במפגש בין ספרות ופסיכואנליזה, וידון בזיקה שבין חלומות ופולקלור, ובאופן ספציפי בין אגדות מעשה אמנות מזרם הרומנטיקה ובין תפיסת החלום בפסיכואנליזה באמצעות ניתוח ספרותי של אגדות מעשה אמנות מאת הסופר א.ת.א. הופמן, מהחשובים שבסופרי הרומנטיקה הגרמנית. הרומנטיקה, לאורך המאה ה-19 של האלף הקודם, והפסיכואנליזה, לקראת סופה, צמחו באותו איזור באירופה, באותו אקלים תרבותי ופילוסופי, כך שלא יהיה זה מופרך לשער שישנן השפעות הדדיות בין שני זרמי חשיבה מרכזיים אלה.

החלום בפסיכואנליזה - פרויד ראה בחלום את אחד מתוצרי הנפש החשובים ביותר, המשלב תכנים נסתרים וגלויים ועמד על מאפייניו הסיפוריים של החלום. השילוב בין שיירי היום ובין התכנים המוזרים והמופלאים, יוצר תערובת דומה לזו שבמעשיות ובאגדות. לפי פרויד, הדרך היחידה להתייחס לחלום היא כטקסט – כלומר בעיבודו השנוני ע"י החולם המספר אותו - סיפור חלום. פרויד השווה את היצירה הספרותית לשלושה תפקודים המבדילים את עצמם מן המציאות הממשית: הפנטזיה, משחק הילדים והחלום. למרות שבתחילה פרויד חשב שאפשר לפרש את החלום רק על פי אסוציאציות אישיות, מאוחר יותר הרחיב את תיאורית החלום שלו לתחום שבו הפסיכולוגיה של הפרט נושקת להיסטוריה, תרבות, ומיתולוגיה. החלום מוזן ע"י ידע ארכאי או פנטזיות ראשוניות החורגות מההתנסות האינדיבידואלית.

למה דוקא הרומנטיקה? - תקופת הנאורות, שהשליטה במאה ה-18 מוסר, אסתטיקה וידע המבוססים על רציונליות, הותירה את בני אירופה מנוכרים לרגש ולחוויה הרוחניים - בעיקר לדת. עתה נתעורר הצורך בגורם מלכד חדש, שיספק מוקד שייכות ומקור השראה. על רקע זה עלתה הרומנטיקה במאה ה-19. אנשי הרומנטיקה פנו למיתוס, שיר העם, המעשייה והאגדה, כמבטאים של "רוח האומה". סוגות אלה, המבוססות על הדמיון והרגש האנושיים (ולא על דת או רציונליות) היוו את הקרקע להתחדשות הלאומיות, ולגילוי השפה וההיסטוריה המשותפים לאומה. זו תפיסה המביעה אחדות בין בני אדם על בסיס חלום משותף. הסופר משתמש בחלומותיו שאליהם יכולים להתחבר גם אחרים, מכיוון שהמשאלות הגלומות בחלום הזה שייכות גם להם. אחדות שיש לה בסיס סובייקטיבי.

למה דוקא אגדות? השימוש באגדות נובע מכך שהן היו המבטאות המובהקות ביותר של הזרם המרכזי הזה בזמן. היצירות של הופמן, שבהן אעסוק בעבודה זו הן אגדות מלאכותיות ואומנותיות הנקראות "אגדות מעשה אמנות". אגדת העם היא סיפור נפלאות שמחברה אינו ידוע והיא נמסרת בגרסאות שונות מדור לדור. האגדה מעשה אמנות היא פרי עטו של סופר מסוים. היא מבוססת על סיפורים עממיים אך עשירה יותר באמצעים אמנותיים ובמשלב לשוני, ומעוגנת במקום ובזמן. האגדה בשל אופייה היוותה עבור סופרי הרומנטיקה בית הולם לתפיסת האמנות שלהם: גבולות המציאות באגדה נמוגים ואינם, והרי סופרי הרומנטיקה רצו להרחיב את גבולות המציאות עד שיכללו את המופלא, את הדמיוני, את המטורף - את החלום. כמו בחלום, באגדות הרומנטיקה הגרמנית המופלא מופיע כאילו אין טבעי ממנו ואין צריך לתרצו. זו אולי הסוגה הספרותית הדומה ביותר לחלום מבחינה זו. בהופמן בחרתי מכיוון שהוא עושה את הניגוד בין המופלא והיומיומי למרכז יצירותיו כאומר: יש לתת למופלא סוף מקום בחיי היומיום.

פרויד עצמו פרסם במאמר מדעי פרשנות פסיכואנליטית לסיפור "איש החול" של הופמן. אין בכונת המחקר לבצע ניתוח מסוג זה. ספרות הפולקלור מהווה שדה מחקר בפני עצמה, והמחקר יוקדש לניתוח ספרותי של הופמן. מטרתו להחיל את הזיקה התיאורטית ע"י הדגמה של העקרונות שיימצאו בסיפורי הופמן, גם בסיפורי חלום. כלומר, מתן התייחסות ספרותית לסיפורי חלום, בעלת ערך נוסף על זה של התייחסות הפסיכואנליטית.